

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Жовтої Ілони Іванівни
на тему «Колектив Київського інституту шляхетних дівчат в організації
повсякдення вихованок (XIX – перші десятиліття XX ст.)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми дисертації.

Модерна історична наука в Україні і світі характеризується акцентом на мікро-історичний дискурс. Саме він дозволяє максимально розкрити як творчий потенціал окремого дослідника, так і провести найбільш повну реконструкцію конкретної складової історії людства, без чого неможлива об'єктивна та повна реконструкція загальноісторичного процесу. У цьому зв'язку особливий об'єкт наукових досліджень у сфері історичної науки для періоду до початку XX ст. становлять заклади вищої освіти, оскільки їх було небагато. Тож кожен з-поміж них являв своєрідне концентроване вираження цілого суспільства. У цьому контексті тема рецензованого дисертаційного дослідження І.І. Жовтої є актуальною.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Ілона Жовта чітко окреслила актуальність, об'єкт і предмет свого дисертаційного дослідження (с. 20-21). Логічними є й хронологічні рамки дослідження, які охоплюють весь час існування Київського інституту шляхетних дівчат. Так само, як і територіальні рамки, що обмежуються територією досліджуваного інституту, а також межами Києва. Доречно підібраний методологічний інструментарій (с. 21).

Проте наявний в дисертації матеріал не дозволяє робити висновок про відповідність поставлених завдань та змісту. Це зумовлено, у першу чергу, недостатністю джерельної бази: дисертанткою використана всього 61 архівна справа, тоді як лише в одному фонді Київського інституту шляхетних дівчат нараховується 1678 одиниць зберігання. Тож додатки до дисертації, які однозначно мали передбачати наведення даних за різні роки існування Київського інституту шляхетних дівчат (про кількість хворих вихованок, уроків і т.д.), тобто за період протяжністю у понад 80 років, аби реконструювати динаміку відповідних змін, обмежуються наведенням даних за окремі роки.

Наприклад, дані про кількість уроків за тиждень, охоплюють лише один рік – 1843 р. (с. 182). Таблиця розподілу предметів навчання включає дані лише за 1851 р. (с. 183-184). Структура розподілу дисциплін по роках навчання включає дані лише за 1874 р. (с. 185) і т.д. Відповідно, дисертантка порушила заявлений нею історичний та критичний методи дослідження (с. 21).

Брак джерельної бази доповнюється й обмеженою історіографією (всього 96 позицій), хоча останнє почасти може бути пояснене вузькістю теми. Але бідність джерельної бази не дозволила отримати суттєву наукову новизну в рамках дисертаційної теми.

Отже, в дисертаційній роботі поставлене наукове завдання не було виконане належним чином, а здобувач не дотрималась повною мірою базової методології наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

Враховуючи недостатність як джерельної бази, так і історіографії, І. Жовта об'єктивно не змогла подати завершений науковий продукт, що почасти засвідчується і нею особисто. По тексті дисертації це наочно видно у фрагментарності хронологічного зрізу в кожному розділі рецензованої дисертації. Хоча за змістом рецензована дисертація в основному відповідає заявленій темі дослідження, так само як і рамкам спеціальності 032 – Історія та археологія та напрямкам досліджень відповідно до освітньої програми Історія.

Звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадиння не був наданий. Однак по тексті присутні посилання на відповідні джерела, що відповідає принципам академічної доброчесності.

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою. Інформація викладена послідовно. Стиль викладу – доволі легкий, навіть публіцистичний. Наявне використання загальноприйнятих в історичній науці термінів. Водночас наявна ціла низка стилістичних та орфографічних помилок.

Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації 189 сторінок.

У вступі наявні всі необхідні для дисертаційного дослідження елементи. А саме: обґрунтування актуальності обраної теми (с. 19-20); зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами (с. 20); мета та завдання дослідження (с. 20-21); об'єкт, предмет, хронологічні рамки та територіальні межі дослідження; а також теоретико-методологічна основа (с. 21); новизна, теоретичне та практичне значення роботи (с. 21-22). Зазначено, що дослідження виконано самостійно, а заявлені публікації по темі дисертації написані без

співавторства (с. 22). Наприкінці зазначено, де відбулась апробація результатів дисертаційного дослідження, загальна кількість публікацій по темі дисертації та структура останньої (с. 22-23).

У першому розділі рукопису дисертації І. Жовтої досліджено історіографію та джерельну базу теми, а також теоретико-методологічні принципи дослідження (с. 24-40).

У другому розділі рецензованого рукопису дисертації І. Жовта реконструювала роль співробітників Київського інституту шляхетних дівчат у справі створення та підтримки життєвого простору слухачок цього навчального закладу. Доводиться, що ця роль була визначною, оскільки належала до головних обов'язків співробітників інституту. При цьому сам факт заснування інституту, а отже і одну з головних функцій його роботи з інститутками, дисертантка вважає справою їх русифікації (с. 42, 44). Цій меті мала слугувати: діюча при інституті православна церква. Однак у цьому контексті описується лише її площа та внутрішні характеристики церковного приміщення (с. 48-49); а також факт призначення в якості керівниць інститутом представниць російського дворянства (с. 60) та загальна фраза, що «виховували інституток у дусі імперського патріотизму» (с. 97), про що згадано і ще в одному місці (с. 126). Нажаль, дисертантка більше в своєму тексті не розвинула цей сегмент життя Київського інституту шляхетних дівчат, що мав стати наочним свідченням ідеологічної обробки молоді з боку правлячих кіл Російської імперії і що так актуально в світі поточних політичних подій.

Актуальними є пасажи про стан здоров'я інституток та його забезпечення співробітниками інституту (с. 51, 55-56), а також щодо впливу на стан їх здоров'я незадовільних умов проживання в приміщеннях інституту (с. 55). Тема догляду співробітниками Київського інституту шляхетних дівчат за здоров'ям інституток навіть виділена в окремий підрозділ рецензованої дисертації (с. 75-92). Проте всі ці аспекти є фрагментарними в хронологічній ретроспективі.

У третьому розділі рецензованої дисертації реконструйована роль співробітників Київського інституту шляхетних дівчат у їх приватному житті (с. 93-134). Зокрема, доводиться консервативний підхід до процесу виховання. Він полягав «в навчанні говорити французькою, грати на фортепіано, співати, легко танцювати, знати, як влаштовано господарство (в будинку і в маєтку), бути розвиненою розумово та морально (щоб відповідно виховати дітей)» (с. 93). Значна роль належала релігійній освіті, хоча І. Жовта наголошує на низькому ступені релігійності співробітників інституту (с. 95-96) – цю тезу непогано б було розвинути в контексті загального падіння релігійності в досліджуваний період. Спираючись на сучасні теорії, дисертантка визнала широкі можливості керівництва Інституту шляхетних дівчат у справі контролю за інститутками, зокрема й за їх приватним життям. Зазначено, що як один з видів покарань за порушення встановлених правил поведінки щодо інституток застосовували обмеження в харчуванні (позбавлення частини харчового раціону) (с. 99).

Окремо і цілком слушно акцентовано увагу на особі класних дам. Вони наглядали за інститутками і водночас виступали одним із каналів їх спілкування із зовнішнім світом (с. 119-129). Зазначено, що найчастіше ставлення класних дам до інституток мало негативне забарвлення (с. 123-124) і лише зрідка інститутки мали позитивне сприйняття окремих з-поміж класних дам, що дисертантка підтвердила відповідними прикладами (с. 125). Зазначено, що нагляд здійснювався і за приватним життям допоміжного персоналу, зокрема за пепінськими (с. 121), що додатково посилювало замкненість Інституту шляхетних дівчат. Згадано і про своєрідне протиборство поміж викладачами та класними дамами в Київському інституті шляхетних дівчат, а також про конкуренцію поміж самими класними дамами (с. 122). Ці висновки теж доповнюють палітру внутрішнього життя інституту.

Додатки, що містяться наприкінці рецензованої дисертаційної роботи, дозволяють унаочнити окремі аспекти історії Київського інституту шляхетних дівчат. Зокрема, вони вміщують тогочасні світлин на яких зображені приміщення цього навчального закладу (с. 165-169) та фотографії самих вихованок – одиничні та групові (с. 168, 171-174).

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Основні результати дисертації висвітлені у 7 наукових публікаціях здобувачки. З-поміж них 4 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 3 статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus. Тексти цих публікацій не були надані для ознайомлення.

Також результати дисертації були апробовані на 10 наукових фахових конференціях (з них 6 – міжнародних).

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

До ключових зауважень належать:

1) Вкрай незначна джерельна база та історіографія теми, на чому наголошено – загальна кількість всіх використаних позицій (архівних та історіографії) 208. При цьому лише архів Київського інституту шляхетних дівчат нараховує 1678 одиниць зберігання. Не були використані й інші важливі джерела. Зокрема, дисертантка засвідчила обізнаність із тим, що в інституті навчалась А.Л. Іконникова (Родзевич, котра (так само як і її чоловік) залишила цікаві згадки про особливості життя інституток. Однак їх дисертантка не залучила до свого дослідження.

2) Не висвітлений такий важливий аспект як політика русифікації, що проводилась в усіх навчальних закладах у загарбаній Російською імперією

частині України, зокрема і в процесі організації повсякдення учнівства і що належить до теми дисертації. Вивчення цього аспекту дозволило б реконструювати політику російської влади щодо жіноцтва. Цій меті мала слугувати: діюча при інституті православна церква, але у цьому контексті описується лише її площа та внутрішні характеристики церковного приміщення (с. 48-49); а також факт призначення в якості керівниць інститутом представниць російського дворянства (с. 60) та загальна фраза, що «виховували інституток у дусі імперського патріотизму» (с. 97), про що згадано і ще в одному місці (с. 126). Нажаль, дисертантка більше в своєму тексті жодним чином не розвинула цей вкрай важливий сегмент життя Київського інституту шляхетних дівчат, що мав стати наочним свідченням ідеологічної обробки молоді з боку правлячих кіл Російської імперії і що так актуально у світі поточних політичних подій та може показати незмінну імперську сутність російської політики.

3) Нелогічним виглядає включення до розділу про приватне життя інституток інформації про характер викладання ним різних дисциплін та про порядок призначення та звільнення викладачів інституту, так само як і оцінки самих інституток щодо окремих викладачів (с. 104-114). Враховуючи значні обсяги цього пасажу створюється враження, що він включений аби додати загального обсягу змісту.

4) Попри заявлений І. Жовтою намір реконструювати життя інституту в роки Першої світової війни (с. 133), це реалізовано дуже умовно, як зазначено «за браком свідчень» (с. 133). Так само є одинична згадка про функціонування інституту в Києві під час Української революції 1917–1921 рр. Однак, якщо І. Жовта знала про недостатність джерельної бази з цього періоду, то це вимагало корегування хронологічних рамок дисертації. Проте цього не було зроблено.

5) Додаток на с. 180-181 щодо статистики вихованок інституту, котрі захворіли й одужали (з зазначенням хвороб) вміщує дані лише за один рік роботи інституту (з понад 80 років). Аналогічне суттєве недоопрацювання наявне в додатку щодо тижневого розкладу занять на курсах, що поданий на с. 182. Тут так само відсутня таблиця динаміки по роках, яка б дозволила простежити видозміни у навчальних програмах Київського інституту шляхетних дівчат, тим більше, що в назві теми зазначені часові рамки значно ширші за один рік. Все це не дозволяє здійснити узагальнюючу реконструкцію про заявлені важливі складові досліджуваної теми. Відповідно, не дотримано ключових принципів історичних досліджень.

б) Недоречними, оскільки вони позбавляють можливості робити широкі узагальнення, є окремі додатки. Наприклад, додаток на с. 176 («Проект рукомильника. 1840-ві рр.») або ж додаток підписаний «Проект пральні. 1840-ві рр.» на с. 177.

7) Зміст дисертації сповнений численними орфографічними та стилістичними помилками. З-поміж основних серед них можна виділити наступні:

а) на с. 33 у другому абзаці двічі потворено одне й те саме слово («була була»);

б) «поїхав» зі с. 41 на с. 40 початок розділу 2 (назва розділу);

в) на с. 50 у другому абзаці очевидним є пропущення слова, що деформує контекст одного з речень;

г) в останньому абзаці на с. 59 є нестиковка з відмінюванням слів у третьому реченні;

д) на початку с. 89 (у третьому реченні) в одному місці порушений порядок слів, що теж ускладнює сприйняття тексту;

є) на с. 134 невичитане речення, що призвело до його некоректного формату: «Проблема полягала в тому, що в деякі не мали змоги». Аналогічна некоректність присутня й на наступній сторінці («В інших документах йдеться списки службовці і їхні виплати») та навіть на початку тексту висновків (с. 136);

ж) на с. 174 у підписі до фото «Фото київських інституток під балу...» вочевидь мало б бути наступне написання «Фото київських інституток під час балу...».

Вважаю, що висловлені зауваження є не лише суттєвими, але й такими, що засвідчують неналежну увагу І. Жовтої до виконання та навіть самого викладу опрацьованого матеріалу. Вони не дозволяють вести мову про повне й вичерпне розкриття обраної дисертаційної теми.

Висновок про дисертаційну роботу.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Жовтої Ілони Іванівни на тему «Колектив Київського інституту шляхетних дівчат в організації повсякдення вихованок (XIX – перші десятиліття XX ст.)» не порушує принципів академічної доброчесності. Але ця робота виконана на недостатньому для цього виду робіт науковому рівні. А саме: позначена низкою похибок, неповнотою розкриття теми дослідження, відсутністю належних порівнянь, що охоплюють весь обраний для дослідження період. Значною мірою це обумовлено вкрай обмеженою джерельною базою і в підсумку не дозволило здійснити вичерпну реконструкцію теми за весь обраний для

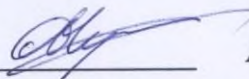
дослідження період, так само як і створення нового інформаційного продукту шляхом створення динамічних хронологічних зрізів.

Все це в підсумку не дає підстав вважати зроблені дисертанткою висновки належним чином обґрунтованими. Ці суттєві недоліки доповнюються неналежним підходом до стилістики та змістового оформлення самого тексту дисертації. Тому рецензована дисертаційна робота не відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Жовта Ілона Іванівна не заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

Професор кафедри давньої та
 нової історії України
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
д.і.н., проф.

(підпис)

Андрій ЧУТКИЙ

«03» січня 2024 року

